

Presentació

Un dels objectius del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada és la promoció i la divulgació de la recerca científica en l'àmbit de la justícia i el dret. En aquest sentit, la investigació en matèria penitenciària i criminològica esdevé una de les línies prioritàries de recerca. Per a la difusió de les recerques dutes a terme pel propi Centre o amb el seu suport, el CEJFE publica periòdicament el butlletí Invesbreu. En aquesta ocasió, la publicació va dirigida a presentar dues investigacions, becaades pel CEJFE l'any 2009 i 2010, relacionades amb els processos d'inserció laboral i social de les persones que han complert una pena de presó.

L'orientació del sistema penitenciari cap a la inserció i reeducació de les persones encarcerades és un encàrrec constitucional recollit en l'article 25 de la Carta Magna¹. Les competències exclusives de la Generalitat de Catalunya

Presentación

Uno de los objetivos del Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada es la promoción y la divulgación de la investigación científica en los ámbitos de la justicia y el derecho. Así, la investigación en materia penitenciaria y criminológica resulta una de las principales líneas prioritarias de investigación. Con el objetivo de difundir las investigaciones realizadas por el propio Centro, o aquellas que se han llevado a cabo con su apoyo, el CEJFE publica periódicamente el boletín Invesbreu. En esta ocasión, la publicación va dirigida a presentar dos investigaciones becaadas por el CEJFE en los años 2009 y 2010, relacionadas con los procesos de inserción laboral y social de las personas que han cumplido penas de prisión.

La orientación del sistema penitenciario hacia la inserción y reeducación de las personas encarceladas en un encargo constitucional recogido en el artículo 25 de la Carta Magna¹. Las competencias exclusivas de la Generalitat de Cata-

¹ "Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat restaran orientades vers la reeducació i la reinserció social i no podran consistir en treballs forçats" (art.25.2 de la Constitució Espanyola de 1978)

¹ "Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados" (art.25.2 de la Constitución Española de 1978).

en matèria d'execució penal permeten avaluar les polítiques que en aquest aspecte pugui posar en marxa l'Administració catalana. Més enllà, però, dels sistemes d'avaluació i control sistemàtic de la gestió que incorpora la pròpia Administració, la recerca empírica genera informació que permet aprofundir en l'avaluació de determinades actuacions, projectes o programes d'especial rellevància.

D'aquesta manera, les dues recerques que presentem a continuació aporten dades específiques sobre els processos d'inserció social d'exreclusos. La primera investigació parteix de l'interès que el CIRE (Centre d'Iniciatives per a la Reinserció) va manifestar per tal de conèixer quin era el grau de reinserció laboral de tots aquells que surten de les presons catalanes un cop complerta la totalitat de la pena. El CIRE és l'empresa pública del Departament de Justícia responsable de gestionar el treball penitenciari i la formació ocupacional de les persones que es troben complint penes privatives de llibertat. Per dur a terme aquesta recerca, el CIRE va comptar amb la col·laboració de la Universitat Autònoma de Barcelona, a través del grup de recerca QUIT (Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball), i del CEJFE. La investigació analitza la reinserció laboral de les persones desencarcerades entre l'1 de gener de 2004 i el 31 de desembre de 2007 a partir de la revisió dels itineraris laborals i de les xifres oficials de la Seguretat Social amb una anàlisi quantitativa i general de les dades, i un aprofundiment específic a partir d'entrevistes semi estructurades.

Pel que fa a la segona recerca que presentem, becada l'any 2010 mitjançant la convocatòria anual d'ajuts a la recerca, aquesta aborda els mecanismes de transició entre la presó i la vida en llibertat per tal d'explicar els processos de desistiment del delictes. La població estudiada és la població masculina condemnada a presó per delictes patrimonials o contra la salut pública de la província de Barcelona que finalitzà el compliment de la pena de presó entre l'1 d'abril i el 31

lunya en materia de ejecución penal permiten evaluar las políticas que aplica la Administración catalana en este ámbito. No obstante, más allá de los sistemas de evaluación y control sistemático de la gestión que incorpora la propia Administración, la investigación empírica genera información que permite profundizar en la evaluación de determinadas actuaciones, proyectos o programas de especial relevancia.

Por consiguiente, las dos investigaciones que presentamos a continuación aportan datos específicos sobre los procesos de inserción social de ex reclusos. La primera investigación nace del interés que el CIRE (Centro de Iniciativas para la Reinserción) manifestó en relación al conocimiento del grado de reinserción laboral de aquellas personas que abandonan las cárceles catalanas una vez han cumplido la totalidad de la pena. El CIRE es la empresa pública del Departament de Justicia responsable de gestionar el trabajo penitenciario y la formación ocupacional de las personas que se encuentran cumpliendo penas privativas de libertad. Para realizar esta investigación, el CIRE contó con la colaboración de la Universidad Autónoma de Barcelona, a través del grupo de investigación QUIT (Centro de Estudios Sociológicos sobre la Vida Cuotidiana y el Trabajo) y del CEJFE. La investigación analiza la reinserción laboral de las personas desencarceradas entre el 1 de Enero de 2004 y el 31 de Diciembre de 2007 a partir de la revisión de los itinerarios laborales y de las cifras oficiales de la Seguridad Social con un análisis cuantitativo y general de los datos, y una profundización específica a partir de entrevistas semiestructuradas.

En relación a la segunda investigación que presentamos, becada el año 2010 mediante la convocatoria anual de ayudas a la investigación, se abordan los mecanismos de transición entre la cárcel y la vida en libertad con el objetivo de explicar los procesos de desistimiento del delito. La población estudiada es la población masculina condenada a penas privativas de libertad por delitos patrimoniales o contra la salud pública de la provincia de Barcelona que finalizaron el cumplimiento de la pena de

d'octubre de 2010. L'estudi té com a objectiu identificar les narratives de desistiment i de persistència, i conèixer com determinats factors externs contribueixen a la construcció d'aquestes narratives. La recerca s'ha plantejat amb un disseny prospectiu en dues fases (entrevistes personals dutes a terme setmanes prèvies a la sortida en llibertat i anàlisi del procés de transició un any més tard), la primera de les quals es presenta en aquest butlletí.

Els lectors interessats poden consultar els resultats íntegres de les recerques a la pàgina web del centre². En aquest Invesbriu s'exposen resumidament els principals objectius i la metodologia emprada, així com els resultats més destacats i les conclusions a què arriben els investigadors.

La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya

Autors: Ramon de Alós-Moner, Fernando Esteban, Pere Jódar, Fausto Miguélez, Vanessa Alcaide, Pedro López

Introducció

Aquest estudi es planteja com una continuació del que va portar a terme el mateix equip de recerca l'any 2006. En aquella ocasió, a partir d'entrevistes a tècnics del sistema penitenciari i a interns dels centres penitenciaris de Catalunya, es constataren les importants funcions del treball a les presons: contribueix a l'adquisició d'hàbits favorables a la reinserció, genera autoestima i, en activitats més professionalitzades, els interns adquireixen coneixements i habilitats útils per al seu futur. L'estudi que es presenta dona un pas més i analitza quin és el grau d'inserció laboral dels interns que surten en llibertat definitiva, i quins factors hi contribueixen, negativament o positivament.

2. www.gencat.cat/justicia/investigacions

prisión entre el 1 de Abril y el 31 de Octubre de 2010. El estudio quiere identificar las narrativas de desistimiento y de persistencia para conocer como determinados factores externos contribuyen a la construcción de estas narrativas. La investigación plantea un diseño prospectivo en dos fases (entrevistas personales llevadas a cabo las semanas previas a la salida en libertad y el análisis del proceso de transición un año más tarde). La primera de las dos fases es la que se presenta en este boletín.

Los lectores interesados pueden consultar los resultados íntegros de las investigaciones en la página web del Centro².⁵ En este Invesbriu se exponen resumidamente los principales objetivos y la metodología utilizada, así como los resultados más destacados y las conclusiones a las que llegan los investigadores.

La inserción laboral de los ex internos de los centros penitenciarios de Cataluña

Autores: Ramon de Alós-Moner, Fernando Esteban, Pere Jódar, Fausto Miguélez, Vanessa Alcaide, Pedro López

Introducción

Este estudio se plantea como una continuación del que realizó el mismo equipo de investigación en el año 2006. En aquella ocasión, a partir de entrevistas a técnicos del sistema penitenciario y a internos de las prisiones de Catalunya, se constataron las importantes funciones del trabajo en los centros penitenciarios: contribuye a la adquisición de hábitos favorables a la reinserción, genera autoestima y, en actividades más profesionalizadas, los internos adquieren conocimientos y habilidades útiles para su futuro. El estudio que aquí se presenta da un paso más y analiza cuál es el grado de inserción laboral de los internos que salen en libertad definitiva y que factores contribuyen a ella, ya sea positiva o negativamente.

2. www.gencat.cat/justicia/investigacions

Objectius

L'estudi es planteja per donar resposta a les preguntes següents:

1. Quin és el grau d'inserció laboral dels exintorns del sistema penitenciari català? Quins són els seus itineraris d'inserció laboral més habituals? Quines són les característiques més rellevants de les ocupacions a què accedeixen?
2. En quin grau la formació ocupacional rebuda durant la reclusió, el treball productiu en els tallers dels centres penitenciaris i les actuacions d'orientació i inserció ocupacional ajuden a l'accés a una ocupació un cop complida la condemna?
3. Quins canvis en activitats laborals i formatives a les presons poden facilitar la reinserció laboral dels exintorns?

Metodologia

L'estudi parteix d'un repàs de la literatura especialitzada i combina l'aproximació qualitativa i la quantitativa. D'una banda, s'han portat a terme 11 entrevistes a informants claus i 25 a una mostra tipològica d'exintorns i interns. D'altra banda, s'han analitzat les trajectòries laborals dels 3.225 exintorns de nacionalitat espanyola –s'han exclòs als estrangers per dificultats tècniques i de fiabilitat de la informació– que han obtingut la llibertat definitiva entre els anys 2004 i 2007, a partir de generar una única base de dades penitenciàries, d'activitats d'inserció del CIRE i les facilitades per la Tresoreria General de la Seguretat Social. Val a dir que aquesta darrera part és la més innovadora de l'estudi.

Resultats i conclusions

D'entrada, es constata que un 43,6% dels interns de nacionalitat espanyola obté alguna feina regularitzada per la Seguretat Social un cop en llibertat definitiva. Els qui l'obtenen són més sovint homes que dones (elles tenen més dificultats d'inserció en feines regularit-

Objetivos

El estudio se planteó con el propósito de responder las siguientes preguntas:

1. ¿Cuál es el grado de inserción laboral de los ex internos del sistema penitenciario catalán? ¿Cuáles son sus itinerarios de inserción laboral más habituales? ¿Cuáles son las características más relevantes de las ocupaciones a las que acceden?
2. ¿Hasta qué punto la formación ocupacional recibida durante la reclusión, el trabajo productivo en los talleres de los centros penitenciaris y las actuaciones de orientación y inserción ocupacional ayudan en el acceso a una ocupación una vez cumplida la condena?
3. ¿Qué cambios en actividades laborales y formativas en las prisiones pueden facilitar la reinserción laboral de los ex internos?

Metodología

El estudio parte de un repaso de la literatura especializada y combina la aproximación cualitativa y la cuantitativa. Por un lado, se han llevado a cabo 11 entrevistas a informantes claves y 25 a una muestra tipológica de ex internos e internos. Por otro lado, se han analizado las trayectorias laborales de 3.225 ex internos de nacionalidad española –se han excluido los extranjeros por dificultades técnicas y de fiabilidad de la información– que han obtenido la libertad definitiva entre los años 2004 y 2007, a partir de generar una única base de datos penitenciarios, de actividades del CIRE y las facilitadas por la Tresoreria General de la Seguridad Social. Es importante resaltar que esta última parte es la más innovadora del estudio.

Resultados y conclusiones

De entrada, se constata que un 43,6% de los internos de nacionalidad española obtiene un trabajo regularizado por la Seguridad Social una vez en libertad definitiva. Lo obtienen más habitualmente los hombres que las mujeres (estas tienen más dificultades de inserción en tra-

zades i sembla que accedeixen més a feines submergides). També troben feina regularitzada amb més freqüència els joves (malgrat els adults mostren una major predisposició a la inserció laboral, el mercat de treball els hi posa més seriosos entrebancs), els que tenen més estudis i, en general, més recursos o capital social, els que no provenen de carreres delictives i els que han mostrat més voluntat d'inserció social en el darrer any abans de l'excarceració.

L'estudi descobreix que el treball a tallers a les presons també incideix favorablement en la inserció futura, i ho fa més que la formació ocupacional. Aquesta darrera té un impacte més modest, la qual cosa s'atribueix, entre altres aspectes, a la manca d'una connexió sòlida amb el mercat de treball i a la forma en què s'imparteix (amb interrupcions, insuficient material adequat, etc.); convé no oblidar que, en grau divers, aquest és el gran repte que afecta en general a tota la formació professional, més enllà de la què s'imparteix en els centres penitenciaris.

D'altra banda, el treball productiu a tallers contribueix de manera més significativa a la inserció posterior, tot i que l'estudi destaca que té un efecte positiu especialment per a les persones amb menys recursos formatius i menys connectades amb el mercat de treball prèviament al seu ingrés a la presó. Per a aquestes persones, que són la gran majoria dels interns, l'experiència laboral, els hàbits i l'autoestima que adquireixen treballant a tallers els suposa un element favorable per a la seva posterior inserció laboral. En canvi, els interns amb més estudis i amb una professió més consolidada no acostumen a oferir-se per treballar a tallers ni assisteixen a cursos formatius, essent alhora el col·lectiu d'interns amb millors resultats d'inserció laboral. Són dades aparentment contradictòries, però no cal oblidar que la majoria d'activitats que es porten a terme als tallers de les presons comporten tasques laborals senzilles i rutinàries, poc professionalitzadores, molt més adaptades de cara a aproximar al treball a persones amb aquest tipus de mancances.

bajo regularizadas y parece que acceden más a la economía sumergida). También encuentran trabajo regularizado con más frecuencia los jóvenes (aunque los adultos muestran mayor predisposición a la inserción laboral, el mercado de trabajo les pone obstáculos más serios), los que tienen más estudios y, en general, más recursos o capital social, los que no provienen de carreras delictivas y los que han mostrado más voluntad de inserción social en el último año antes de la excarcelación.

El estudio descubre que el trabajo en talleres de las cárceles también incide favorablemente en la inserción futura y lo hace de manera más acentuada que la formación ocupacional. Esta última tiene un impacto más modesto, lo cual se atribuye, entre otros aspectos, a la falta de una conexión sólida con el mercado de trabajo y a la forma en qué se imparte (interrupciones, escasez de material adecuado, etc.); es conveniente no olvidar que, en diversos grados, éste es el gran reto que afecta, en general, a toda la formación ocupacional, más allá de la que se imparte en los centros penitenciarios.

Por otra parte, el trabajo productivo en talleres contribuye de manera más significativa a la inserción posterior, aunque el estudio destaque que tiene un efecto positivo especialmente para las personas con menores recursos formativos y menos conectadas con el mercado de trabajo previamente a su ingreso en prisión. Para estas personas, que son la gran mayoría de los internos, la experiencia laboral, los hábitos y la autoestima que adquieren trabajando en los talleres les suponen un elemento favorable para su posterior inserción laboral. En cambio, los internos con más estudios y con una profesión más consolidada no acostumbran a ofrecerse para trabajar en talleres ni asisten a cursos formativos, siendo, a su vez, el colectivo de internos con mejores resultados de inserción laboral. Aunque puedan parecer datos contradictorios, no hay que olvidar que la mayoría de actividades que se llevan a cabo en los talleres de las cárceles conllevan tareas laborales sencillas y rutinarias, poco profesionalizadoras, mucho más adaptadas a aproximar el trabajo a personas con este tipo de carencias.

Un altre aspecte que posa de manifest l'estudi és que la majoria dels exintorns accedeix a feines poc qualificades, bàsicament de peó, oficial de 3a o especialista; només un 11% aconsegueix feina d'administratiu, cap, tècnic o ajudant. Els sectors d'activitat en els quals s'insereixen són bàsicament la construcció, a través d'empreses de treball temporal, en hostaleria i neteja i serveis personals. Molt majoritàriament disposen de contracte temporal, i en general obtenen molt poca estabilitat en l'ocupació. Tots aquests aspectes fan que aquest col·lectiu se situï en les franges més fràgils i precàries del mercat de treball, un mercat que ha donat àmplia cobertura a aquest tipus d'ocupació en els anys d'expansió econòmica. La part negativa d'aquest model d'inserció està en què fa difícil una plena assumptió de l'estatus de treballador a persones molt necessitades d'una normalització en aquests termes.

L'estudi posa en evidència, també, els efectes devastadors de la crisi econòmica en la inserció de la població analitzada. La crisi colpeja de manera molt especial als exintorns amb voluntat d'inserció laboral, de tal manera que en data de 30/6/2010 només un 9,7% dels exintorns segueix en alta a la SS.

Finalment, l'estudi conclou amb algunes recomanacions, d'entre les quals destaca la importància d'un tractament interdepartamental de les polítiques orientades a la rehabilitació de les persones recloses en els centres penitenciaris, abans i durant el procés d'excarceració i inserció en la vida en societat. Entre aquestes polítiques, el treball a tallers i la formació ocupacional són aspectes cabdals. No obstant, es planteja que el treball a tallers requeria complementar el tipus d'activitat que ja es porta a terme amb altres més professionalitzadors, mentre que la formació requeria un replantejament més a fons, amb cursos millor estructurats i més vinculats amb les probables sortides que els seus destinataris poden trobar un cop aconseguida la llibertat definitiva.

Otro aspecto que se pone de manifiesto en el estudio es que la mayoría de los ex internos acceden a trabajos poco cualificados, básicamente de peón, oficial de 3ª o especialista; sólo un 11% consigue trabajo de administrativo, en puestos de mando, técnico o ayudante. Los sectores de actividad en los que se insertan son básicamente la construcción, a través de empresas de trabajo temporal, en hostelería y limpieza y servicios personales. Muy mayoritariamente disponen de contrato temporal y, en general, obtienen muy poca estabilidad en la ocupación. Todos estos aspectos hacen que este colectivo se sitúe en las franjas más frágiles y precarias del mercado laboral, un mercado que ha dado amplia cobertura a este tipo de ocupación en los años de expansión económica. La parte negativa de este modelo de inserción radica en que hace difícil una plena asunción del estatus de trabajador a personas muy necesitadas de una normalización en estos términos.

El estudio pone en evidencia, también, los efectos devastadores de la crisis económica en la inserción de la población analizada. La crisis golpea de manera muy especial a los ex internos con voluntad de inserción laboral, de manera que a fecha de 30/6/2010, sólo un 9,7% de los ex internos sigue dado de alta en la Seguridad Social.

Finalmente, el estudio concluye con algunas recomendaciones, de entre las cuales destaca la importancia de un trato interdepartamental de las políticas orientadas a la rehabilitación de las personas recluidas en los centros penitenciarios, antes y durante el proceso de excarcelación e inserción en la vida en la sociedad. Entre estas políticas, el trabajo en talleres y la formación ocupacional son los aspectos principales. Sin embargo, se plantea que el trabajo en talleres requeriría complementar el tipo de actividad que ya se lleva a cabo con otras más profesionalizadoras, mientras que la formación requeriría un replanteamiento más a fondo, con cursos mejor estructurados y más vinculados con las probables salidas que en sus destinatarios puedan encontrar una vez conseguida la libertad definitiva.

El procés de desistiment de les persones em- presonades. Obstacles i suports

Autors:³ Josep Cid i Joel Martí

Introducció

La voluntat d'aconseguir els millors resultats en les polítiques de reinserció és compartida tant per les persones que lideren les institucions de rehabilitació com pels equips que fan recerca en aquesta matèria. Aquest treball pretén contribuir-hi analitzant el procés de transició entre la presó i la vida en llibertat. Enfront els enfocaments que consideren que la predisposició inicial –antecedents personals, familiars i d'entorn– és el principal factor que explica la continuïtat o el cessament de l'activitat delictiva d'una persona, la recerca que aquí es presenta parteix de la premissa que, en el decurs de la vida adulta, existeixen nous esdeveniments que expliquen la trajectòria futura. En aquest sentit, es presta especial atenció als mecanismes de transició entre la presó i la vida en llibertat i, particularment, al paper que aquests juguen en els processos de desistiment del delictes.

El marc teòric de la recerca discuteix quatre enfocaments que permeten abordar el procés de desistiment des de diferents plans:

- (a) El moviment *What Works*, que assenyala el paper que els programes o intervencions formatives tenen en l'aprenentatge de comportaments no delictius.
- (b) La incidència que té l'establiment de nous *vincles socials* (familiars, laborals, comunitaris) en l'adquisició i manteniment de rols convencionals allunyats de l'activitat delictiva (Laub i Sampson, 2003).

³ A més dels autors, han format part de l'equip les tècniques de recerca Aina Ibàñez (coordinació del treball de camp, realització d'entrevistes, transcripció de material i suport a l'anàlisi) i Anna Meléndez (transcripció de material, suport al treball de camp i a l'anàlisi), així com també l'estudiant de Criminologia de la UAB Ferran Restrepo, que ha col·laborat en tasques del treball de camp, preparació de materials i suport a l'anàlisi.

El proceso de desistimiento de las personas encarceladas. Obstáculos y apoyos

Autores:³ Josep Cid y Joel Martí

Introducción

La voluntad de conseguir mejores resultados en las políticas de reinserción es compartida tanto por las personas que lideran las instituciones de rehabilitación como por los equipos que investigan en esta materia. Este trabajo pretende contribuir a esta voluntad analizando el proceso de transición entre la cárcel y la vida en libertad. Frente a los enfoques que consideran que la predisposición inicial –antecedentes personales, familiares y de entorno– es el principal factor que explica la continuidad o el cese de la actividad delictiva de una persona, la investigación que aquí se presenta parte de la premissa que, en el transcurso de la vida adulta, existen nuevos acontecimientos que explican la trayectoria futura. En consecuencia, se presta especial atención a los mecanismos de transición entre la prisión y la vida en libertad y, particularmente, al papel que estos juegan en los procesos de desistimiento del delito.

El marco teórico de la investigación discute cuatro enfoques que permiten abordar el proceso de desistimiento desde diferentes planos:

- (a) El movimiento *What Works*, que señala el papel que los programas o intervenciones formativas tienen en el aprendizaje de comportamientos no delictivos.
- (b) La incidencia que tiene el establecimiento de nuevos *vínculos sociales* (familiares, laborales, comunitarios) en la adquisición y mantenimiento de roles convencionales alejados de la actividad delictiva.

³ Además de los autores, han formado parte del equipo las técnicas de investigación Aina Ibàñez (coordinación del trabajo de campo, realización de entrevistas, transcripción de material y apoyo al análisis) y Anna Meléndez (transcripción de material, apoyo al trabajo de campo y al análisis), así como también el estudiante de Criminología de la UAB Ferran Restrepo, que ha colaborado en tareas de trabajo de campo, preparación de materiales y apoyo al análisis.

(c) Els *suports socials* als quals la persona té accés a la sortida i que li permeten cobrir les necessitats de manera legítima (Cullen i Wright, 1997).

(d) Les *narratives* que la persona manté al final de la condemna, a partir de les quals s'identifica amb rols vinculats a l'activitat delictiva o a activitats convencionals (dimensió d'identitat) i se sent amb capacitat d'agència per superar els obstacles que puguin dificultar l'assoliment de projectes vitals allunyats de la delinqüència (dimensió d'autoeficàcia) (Maruna, 2001).

Objectius

El plantejament teòric parteix del fet que el desistiment requereix d'una decisió de la persona relativa a abandonar l'activitat delictiva (narrativa de canvi). La recerca vol identificar aquestes narratives i conèixer com determinats factors externs contribueixen a la seva construcció. Aquests factors externs comprenen:

(a) El que anomenem factors transicionals, relacionats tant amb la intervenció penitenciària com amb els suports i vincles socials externs.

(b) El condicionants que delimiten l'estructura d'oportunitats i els marcs de referència de la persona al sortir de la presó: la trajectòria passada (familiar, formativa-laboral, delictiva i penitenciària), l'edat a la sortida i el context socioeconòmic i polític en què se situa el procés de transició.

Metodologia

La recerca centra el seu interès en homes condemnats a penes de presó per delictes orientats al benefici econòmic (delictes contra la propietat i de tràfic de drogues) i, més particularment, en l'anàlisi de quatre perfils tipus. Tres dels perfils es caracteritzen per haver iniciat una trajectòria delictiva precoçment (preadolescència o adolescència) amb posterior habitualitat alternada

(c) Los *apoyos sociales* a los cuales la persona tiene acceso a la salida y que le permiten cubrir las necesidades de manera legítima. (Cullen y Wright, 1997)

(d) Las *narrativas* que la persona mantiene al final de la condena, a partir de las cuales se identifica con roles vinculados a la actividad delictiva o a actividades convencionales (dimensión de identidad) y se siente con capacidad de agencia para superar los obstáculos que puedan dificultar el logro de proyectos vitales alejados de la delincuencia (dimensión de autoeficacia) (Maruna, 2001).

Objetivos

El planteamiento teórico parte de que el desistimiento requiere una decisión de la persona relativa a abandonar la actividad delictiva (narrativa de cambio). La investigación quiere identificar estas narrativas y conocer como determinados factores externos contribuyen a su construcción. Estos factores externos comprenden:

(a) Los factores transicionales, relacionados tanto con a la intervención penitenciaria como a los apoyos y vínculos sociales externos.

(b) Los condicionantes que delimitan la estructura de oportunidades y los marcos de referencia de la persona al salir de la cárcel: la trayectoria pasada (familiar, formativa-laboral, delictiva y penitenciaria), la edad a la salida y el contexto socioeconómico y político en cual se sitúa el proceso de transición.

Metodología

La investigación centra su interés en hombres condenados a penas de prisión por delitos orientados al beneficio económico (delitos contra la propiedad y de tráfico de drogas) y, más en particular, en el análisis de cuatro perfiles tipo. Tres de los perfiles se caracterizan por haber iniciado una trayectoria delictiva precoz (preadolescencia o adolescencia) con posterior habitualidad alternada con ingresos

amb ingressos a la presó, i es distingeixen entre ells per l'edat que la persona té al final de la condemna: joves fins a 26 anys, joves entorn dels 30 anys i adults majors de 35 anys consumidors de drogues. El quart perfil analitzat correspon a immigrants majors de 25 anys i té com a característica diferencial amb els anteriors el contacte tardà amb l'activitat delictiva. La mostra en la qual s'ha centrat l'anàlisi no reflecteix tota la diversitat de la població de referència, sinó casos típics que, a l'interior de cada perfil, presenten característiques comunes i que, analitzats comparativament, permeten identificar trets diferencials en els processos cap al desistiment.

S'ha realitzat una anàlisi qualitativa de 40 entrevistes narratives realitzades a interns durant les setmanes prèvies a la finalització de la condemna, en les quals s'aborda la trajectòria vital dels entrevistats, la darrera etapa de presó i les perspectives a la sortida. Les entrevistes analitzades comprenen els quatre perfils considerats i contenen, en cadascun d'ells, narratives de canvi i de persistència.

Resultats i conclusions

L'anàlisi realitzada permet, a més de confrontar les característiques diferencials entre les narratives de canvi i les de persistència en cadascun dels perfils, identificar el procés de construcció d'aquestes narratives considerant l'edat, la trajectòria anterior i la interacció d'aquests factors amb els transicionals.

Pel que fa a l'edat, els resultats confirmen la recerca existent (Shover, 1996) que algunes etapes vitals –transició a la vida adulta i fase intermèdia de l'adulthood– són especialment favorables a una revisió de la vida delictiva anterior. Amb tot, la revisió associada a aquestes etapes sembla donar-se només quan existeixen factors transicionals que afavoreixen el canvi en la persona.

Pel que fa a la trajectòria anterior, s'observa una diversitat de trajectòries –més i menys problemàtiques– tant en les narratives de canvi com de persistència. Amb tot, quan la

en la cárcel, y se distinguen entre ellos por la edad que tiene la persona en el momento de finalizar la condena: jóvenes de hasta 26 años, jóvenes entorno a los 30 años y adultos mayores de 35 años consumidores de drogas. El cuarto perfil analizado corresponde a inmigrantes mayores de 25 años y tiene como característica diferencial con los anteriores el contacto tardío con la actividad delictiva. La muestra en la cual se centra el análisis no refleja toda la diversidad de la población de referencia, sino casos típicos que, en el interior de cada perfil, presentan características comunes y que, analizados comparativamente, permiten identificar rasgos diferenciales en los procesos de desistimiento.

Se ha realizado un análisis cualitativo de 40 entrevistas narratives realizadas a internos durante las semanas previas a la finalización de la condena, en las cuales se aborda la trayectoria vital de los entrevistados, la última etapa de prisión y las expectativas a la salida. Las entrevistas analizadas comprenden los cuatro perfiles considerados y contienen, cada uno de ellos, narratives de cambio y de persistencia.

Resultados y conclusiones

El análisis realizado permite, además de confrontar las características diferenciales entre las narratives de cambio y las de persistencia en cada uno de los perfiles, identificar el proceso de construcción de estas narratives considerando la edad, la trayectoria anterior y la interacción de estos factores con los transicionales.

En relación a la edad, los resultados confirman la investigación existente (Shover, 1996) según la cual algunas etapas vitales –transición a la vida adulta y fase intermedia de la adultez– son especialmente favorables a una revisión de la vida delictiva anterior. Aún así, la revisión asociada a estas etapas parece darse sólo cuando existen factores transicionales que favorecen el cambio en la persona.

En lo que respecta a la trayectoria anterior, se observa una diversidad de trayectorias –más o menos problemáticas– tanto en las narratives de cambio como de persistencia. No obstante,

persona inicia un procés de desistiment, determinats aspectes favorables del passat (experiència laboral, formativa, vivències familiars i de lleure) contribueixen a reforçar-lo.

Respecte als factors transicionals, la recerca ha identificat dos factors que semblen originar la construcció d'una identitat no delictiva i la motivació al canvi. Per una banda, entre els entrevistats més joves sembla molt rellevant la creació de nous vincles sentimentals amb una parella que no accepta l'activitat delictiva i que facilita una ruptura amb l'etapa adolescent, operant com a punt d'inflexió. Per l'altra, en la resta de perfils el factor més explicatiu és l'existència de vincles familiars preexistents (pares i/o parella) que no van servir, en el seu moment, per evitar l'entrada o la continuació de la persona en l'activitat delictiva, però que, a partir de l'empresonament i en interacció amb l'edat, provoquen que la persona experimenti una necessitat de canvi. Aquest canvi és operat per la voluntat de demostrar que és capaç de dur a terme una vida convencional com a retorn per tot el suport, material i emocional, que els familiars li han donat durant aquesta etapa i com a compensació pel patiment que la persona els ha causat.

Amb independència del factor originari de la motivació, el procés de desistiment que es desenvolupa a partir d'aquí sembla ser similar i orientat a reforçar l'autoeficàcia:

- a) participació activa en programes d'intervenció penitenciària.
- b) recuperació d'aspectes de la trajectòria passada favorables al canvi.
- c) ruptura amb l'entorn delictiu (ambients, xarxes, lloc de residència).
- d) contacte amb el mercat de treball (inserció o cerca activa).
- e) acceptació d'altres suports externs rebuts (família, parella, subsidis). En aquest sentit, el que s'extreu de l'anàlisi és que el vincle no és només un factor que explica

cuando la persona inicia un proceso de desistimiento, determinados aspectos favorables el pasado (experiencia laboral, formativa, vivencias familiares y de ocio) contribuyen a reforzarlo.

En los factores transicionales, la investigación ha identificado dos factores que parecen originar la construcción de una identidad no delictiva y la motivación al cambio. Por un lado, entre los entrevistados más jóvenes parece relevante la creación de nuevos vínculos sentimentales con una pareja que no acepte la actividad delictiva y que facilita una ruptura con la etapa adolescente, operando como un punto de inflexión. Por otro lado, en el resto de perfiles el factor más explicativo es la existencia de vínculos familiares pre-existentes (padres i/o pareja) que no sirvieron, en su momento, para evitar la entrada o la continuación de la persona en la actividad delictiva, pero que a partir del encarcelamiento y en interacción con la edad, provocan que la persona experimente una necesidad de cambio, demostrando que es capaz de llevar a cabo una vida convencional como retorno del apoyo material y emocional que los familiares le han dado durante esta etapa y como compensación por el sufrimiento que les ha causado.

Con independencia del factor originario de la motivación, el proceso de desistimiento que se desarrolla a partir de aquí parece ser similar y orientado a reforzar la autoeficacia:

- a) participación activa en programas de intervención penitenciaria.
- b) recuperación de aspectos de la trayectoria pasada favorables al cambio.
- c) ruptura con el entorno delictivo (ambientes, redes, lugar de residencia).
- d) contacto con el mercado laboral (inserción o búsqueda activa).
- e) aceptación de otros apoyos externos recibidos (familia, pareja, subsidios). En este sentido, lo que se extrae del análisis es que el vínculo no es sólo un factor que explica la

la construcció d'identitats convencionals sinó que, a més, acaba mobilitzant i dotant de sentit els altres factors transicionals: els suports externs i la intervenció penitenciària són fonamentals perquè la persona pugui construir una percepció d'autoeficàcia i consolidar el procés de desistiment però, en els casos analitzats, semblen no tenir la rellevància explicativa que tenen els vincles per a iniciar aquest procés.

El matís a aquesta conclusió el trobem en els entrevistats immigrants, en què les narratives de canvi també poden construir-se, en absència de vincles familiars, en base a la inserció laboral. La pròpia naturalesa del projecte migratori (motivació inicial a la cerca de suports orientats a assolir objectius convencionals) explicaria el major valor donat a l'ocupació.

La recerca destaca, finalment, la rellevància dels factors estructurals que intervenen en l'autoeficàcia, i que poden acabar consolidant o truncant els projectes de canvi: la crisi d'ocupació i l'accés a recursos d'inserció; les polítiques d'estrangeria (possibilitat o no de renovar permisos de residència i treball tenint antecedents penals) i el paper de la família com a proveïdora de benestar.

construcción de identidades convencionales sino que, además, acaba movilizando y dotando de sentido a otros factores transicionales; los apoyos externos y la intervención penitenciaria son fundamentales para que la persona pueda construir una percepción de autoeficacia y consolidar su proceso de desistimiento aunque, en los casos analizados, parezcan no tener la relevancia explicativa que tienen los vínculos para iniciar este proceso.

El matiz a esta conclusión lo encontramos en los entrevistados inmigrantes, en los que las narrativas de cambio pueden construirse en ausencia de vínculos familiares, en base a la inserción laboral. La propia naturaleza del proyecto migratorio (motivación inicial a la búsqueda de apoyos orientados a lograr objetivos convencionales) explicaría el mayor valor dado a la ocupación.

Finalmente, la investigación destaca la relevancia de los factores estructurales que interviene en la autoeficacia y que pueden acabar consolidando o truncando los proyectos de cambio: la crisis de ocupación y el acceso a recursos de inserción, las políticas de extranjería (posibilidad o no de renovar permisos de residencia y trabajo teniendo antecedentes penales) y el papel de la familia como proveedora de bienestar.

Butlletins Invesbreu publicats

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya. Gener 1995*
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856). Gener 1998.*
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives. Febrer 1998.*
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors. Març 1998.*
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent. Maig 1998.*
- 6 *Salut i presó. Octubre 1998.*
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó. Novembre 1998.*
- 8 *El tractament dels agressors sexuals. Febrer 1999.*
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996. Abril 1999.*
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari. Juny 1999.*
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert. Octubre 1999.*
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil. Novembre 1999.*
- 13 *Violència domèstica. Desembre 1999.*
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya. Juny 2000*
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona. Setembre 2000*
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents. Novembre 2000*
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa. Gener 2001*
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999. Maig 2001*
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delicte*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La medicació penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*
- 34 *Violència dels joves a la família*
- 35 *Infractors i conducta violenta*
- 36 *Drogues i tractament penitenciari*
- 37 *Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya*
- 38 *Violència de gènere i justícia*
- 39 *Delictes sexuals i reincidència*
- 40 *Intervenció amb infractors juvenils*
- 41 *Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris*
- 42 *Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya*
- 43 *Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults*
- 44 *Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental*
- 45 *Models de política criminal i penitenciària internacional*
- 46 *Dona i violència de gènere*
- 47 *La formació dels funcionaris de seguretat dels centres penitenciaris a Catalunya i a França*
- 48 *Perfil dels penats per delictes contra la seguretat del trànsit*
- 49 *Intervenció amb agressors de violència de gènere*
- 50 *Intervenció amb infractors condemnats per delictes de trànsit a programes formatius*
- 51 *Abús sexual infantil: valoració psicosocial des de l'àmbit de la justícia*
- 52 *Agressors en violència de parella*

Edició i producció: **Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Ausiàs Marc, 40**
Tel. 93 207 31 14
Fax 93 207 67 47
cejfe.dj@gencat.cat

Tiratge: 2.000 exemplars

ISSN: 1138-5014

Dip. legal: B-1482-1998